

TRANSPPOSITION/SHED (GÖÇÜRME) IN TURKISH MUSIC

Yılmaz Kahyaoğlu*¹

**Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Erzurum, Türkiye

Abstract

The issue of transposition/shed (göçürme), frequently conducted in Turkish Music, has been deal with in this study. The study hes been done with a descriptive model and scanning method. Transposition /shed (göçürme) is required for a successful performance in Turkish Music. While it is named as transposition in western Music, its name is shed/ göçürme or one sound, four sound, five sound, etc. İn Turkish Music. While transposition is conducted in western music through the difficult tones being simplifield and transposed to other tones for a beter performance, the case is basically the same in Turkish Music though it has some differences. The Works transposed to other pitches in Turkish muic form a group as if they were a different maqam. A maqam is named after the pitch on which it is transposed in Turkish Music. For example, rast maqam in yegâh and huseyni maqam in huseyni asiran. Of the Turkish Musical instrumentns, ney is one of the most suitable instruments for transposition in Turkish Music due to its diverse types and sound fields.

Key Words: Turkish Music, Maqam, Transposition,

TÜRK MÜZİĞİNDE TRANSPOZE (ŞED/GÖÇÜRME)

Özet

Bu çalışmada Türk Müziğinde sıkça yapılan transpoze/şed (göçürme) konusu ele alınmış olup, Betimsel bir modelle ve tarama yöntemiyle yürütülerek araştırılmıştır. Türk Müziğinde etkili bir icra için transpoze/şed (göçürme) gereklidir. Batı Müziğinde transpoze (transpozisyon) diye adlandırılırken Türk Müziğinde ise şed/ göçürme, ya da bir ses, dört ses, beş ses vb. gibi isimlerle kullanılmıştır. Batı Müziğinde zor tonları sadeleştirerek daha verimli performans için başka tonlara aktarılaraq transpoze yapılırken, Türk Müziğinde durum temelde aynı olmakla birlikte biraz farklılıklar göstermektedir. Türk Müziğinde başka perdelere göçürülen (transpoze edilen) herhangi bir eser sanki değişik birer makammış gibi bir grup oluşturmuşlardır. Türk Müziğinde bir makam hangi perde üzerine göçürülmüşse yani durak perdesi olmuşsa, o perdenin ismiyle makam adlandırılır. Örneğin; Yegah'ta rast makamı, hüseyini aşıranda hüseyini makamı dizisi gibi. Ayrıca Türk Müziği sazları içerisinde ney sazı, değişik türlerinden ve ses alanlarından dolayı Türk Müziğinde transpozeye en elverişli sazlarımızdan birisidir.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği, Makam, Transpoze.

1.Giriş

Hem Türk Müziğinde hem de Batı Müziğinde transpoze vardır. Batı Müziğinde transpoze (transpozisyon) diye adlandırılırken, Türk Müziğinde ise genelde şed ya da göçürme diye adlandırılır. Hatta müzisyenler arasında bir ses, üç ses, dört ses gibi değişik adlarla da kullanılır. Çok zor olan tonları daha kolay tonlara dönüştürmek ve çok tiz de ya da pestte olan tonları okuyabileceğimiz tonlara dönüştürmek için hem Türk Müziğinde hem de Batı Müziğinde transpoze yapılır. Türk Müziğinde transpoze genelde sözlü, nadiren de olsa saz müziği eserlerinde yapılır. Türk Müziğinde hiçbir eser başlangıçta (bestelenirken) transpoze yapılacak perde üzerine yazılmaz, sonradan icracı kendi ses tonuna göre ya da icra edeceği sazın teknik özelliklerine göre bu eseri istediği perde üzerine transpoze eder (göçürür).

Transposition: “Başka hiçbir değişiklik olmadan bestenin perdesinin değiştirilmesidir. Örneğin bir şarkı, söyleyecek olan şarkıcının uyumu amacıyla bir üst veya alt perdeye uyarılır” (Say, 1985: 1186).

Transpozisyon: “Transpoze etmek, bir müziği tümüyle koruyarak, özgün yazıldığı tondan başka bir tonaliteye aktarmak. Bu işlem geleneksel Türk Müziğinde göçürme ya da şed olarak adlandırılır” (Aktüze, 2004: 603-604).

¹ Sorumlu Yazar email: kanun61@hotmail.com / Doi: 10.22252/ijca.657022

Bir tonun içindeki melodik yapıyı bozmadan bir başka tona aktarılma işlemine transpoze denir. Amaç zor tonları daha sade düşünebilmektir. Resmetmektir. Batı Müziğinde tranpoze herhangi bir tonu başka bir tona aktarmanın haricinde, değişik anahtarlar kullanılarak da yapılırken, Türk Müziğinde böyle bir durum söz konusu değildir ve yalnızca başka bir perde üzerine aktarılır.

2.Türk Müziğinde Transpoze (Şed/Göçürme)

Türk Müziğinde transpoze (göçürme/şed) herhangi bir eseri daha rahat okuyabilmek için (çok fazla tiz ya da pest seslerden yazılmış ise) o eseri okuyucunun ses tonuna göre değişik perdeler üzerine göçürmektir.

Eser çok tizlerde ve ya çok pestlerde ise okuyabileceğimiz ses sınırları içerisine alabilmemize yarar.

Şed: “Bir diziyi bulunduğu mevkiden başka bir perdeye nakletmek. Tabii aralıkların aynen muhafazası şarttır. Aynı aralıkları temin etmek için, bazı perdeler muhtelif değiştirici işaretleri koymak icap eder” (Öztuna, 1990: 336-37).

hüseynî 5'lisi

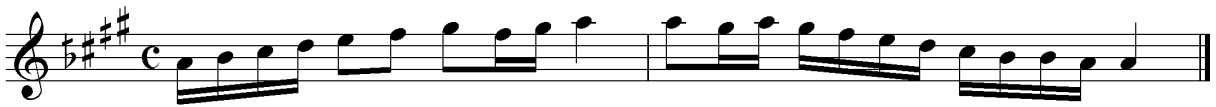
Şekil 1. La (Dügâh) Perdesi Üzerine Hüseyinî Beşlisi

hüseynî 5'lisi

Şekil 2. Mi (Hüseyinî Aşîran) Perdesi Üzerine Hüseyinî Beşlisi

ZİRGÜLELİ HİCAZ

Şekil 3. La (Dügâh) Perdesi Üzerine Zırgüleli Hicaz, (Karaduman, 2007: 17).

Mİ ÜZERİNE TRANSPOZE ZİRGÜLELİ HİCAZ

Şekil 4. Mi (Hüseyinî Aşîran) Perdesi Üzerine Zırgüleli Hicaz. (Karaduman, 2007: 17).

“Türk Müziğinde de nota yazımı genellikle her makamın nazariyat sisteminde anlatıldığı yerden yazılır. Örneğin; uşşak (la/ dügâh), rast (sol/rast), hicaz (la/dügâh), nihavend (sol/rast) gibi. Eğer bir eser transpozisyon yapılmak istenirse, notanın değişmesi yerine icracı sesleri çalgısında ve ya sesinde başka bir

tona aktarır. Örneğin; kararı la olan zirgüleli hicaz parçayı başka bir tona aktarmak istediğinde, diziyi beyinde kalıp olarak istediği sese göçürür. Yani göçürdüğü yerdeki karar sesi onun için yine la dır.

Bu sistemin kolay ya da zor yanları vardır. Türk Müziği icracıları makamı dizi olarak beyinlerine resmettikleri için, yukarıdaki örneği hangi sestem çalarsa çalsın, la üzeri zirgüleli hicaz dizisinin resmini düşünür” (Karaduman, 2007: 18-19). Türk Müziğinde çalanlar ve ya söyleyenler bu göçürme olayını zihninde resimleyerek, çalacağı ve ya söyleyeceği tona dönüştürerek icra ederler. Bu durum çalıcılar için daha zordur. Hatta çalgıya göre zorluk derecesi değişir. “Şed kavramı Safiyüddin tarafından makam manasında kullanılmış ise de, kendisinden sonra tabakat (eski arap musikisinde şed. Tabakaat (tabaka): bir dizinin şed cetveli). Kavramının yerini alarak aktarım (transpozisyon) anlamında kullanılmıştır” (Harmancı, 2013: 22).

“Transpozisyon: Bir eseri, makamının iskalasındaki aralıkları bozmamak şartı ile karar perdesinden başka bir perde üzerine taşımağa transpozisyon ya da şed denir. Bu tariftten anlaşılacağı üzere transpozisyonun şartları şöyle özetlenebilir.

- 1- Çalınacak eserin karar perdesi önceden belirtilecek herhangi bir perde üzerine taşınacaktır.
- 2- Eserin bestelendiği makamın iskalası göz önüne alınacak ve bu iskalanın perdeleri arasındaki aralıklar aynen korunacaktır.
- 3- Bu şekilde hareketle eserin kullandığı perdelerin karşılığı olan yeni perdeler tespit edilecektir” (Karadeniz, 1965: 26).

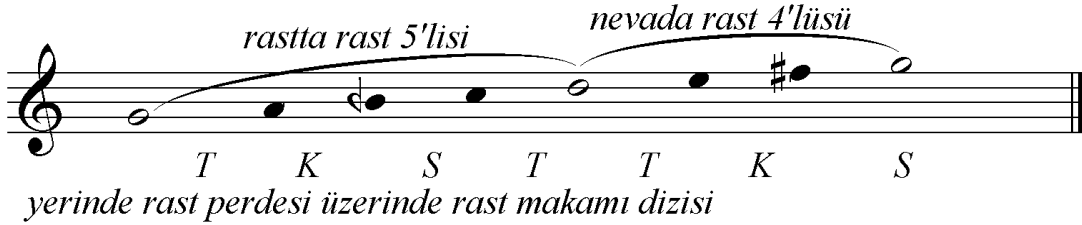
Yine Özkan (1994); “Şed, Türk Müziğinde bir makam grubunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bütün diziler ve çeşniler Türk Müziğindeki bütün sesler üzerine göçürülemez. Her dizi ve ya çeşninin şed yapılabilme imkânı fazla ise de, bazı perdeler üzerinde herhangi bir dizi şed yapılamaz. Mesela: segâh perdesinde uşşak çeşni yapılamaz. Çünkü uşşak çeşnisinin birinci aralığı (K) büyük mücennebdir. Segâh-çargâh arası ise (S) küçük mücennebdir. Bu aralığı (K) haline getirmek için, çargâh perdesine 3 komalık bir diyez koymak gerekir ki, böyle bir diyezimiz yoktur. Fakat bu şed yapılamayan durumlar pek fazla değildir” (s. 189). Zeren (1967) ise; “Bir makamın, 24 sesli Türk genel dizisinin hangi perdelerine göçürülüp hangi perdelerine göçürülemeyeceğini anlamak için, genel dizinin 1. sesinden başlayarak makam dizisinin aralıklarını sıralamak ve genel dizide bu aralıkları verecek perdeler bulunup-bulunmadığını araştırmak gerekir. Sonra aynı işlem genel dizinin ikinci, üçüncü vs. perdelerinden başlayarak tekrarlanır. Böylece, elimizdeki makam dizisinin, genel dizide kaç yere ve hangi perdelerine göçürülebileceği anlaşılabilir olur” (s. 7).

Tablo 1. Göçürme Oranları (Zeren, 1967: 7).

	Çargâh	Kürdi	Rast	Hüseynî (Neva)	Uşşak	Zirgüle	Evcârâ	Hümâyün	Puselik	Hicaz (Uzza)	Suzinak	Karcığar	
1 Kaba-çargâh	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12
2 Kaba-nim-hicaz	+	+	-	-	-	-	+	-	+	-	-	+	4
3 Kaba-hicaz	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	10
4 Kaba-dik-hicaz	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	2
5 Yegâh	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12
6 Kaba-nim-hisar	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	9
7 Kaba-hisar	-	+	-	+	+	-	+	-	+	+	+	+	9
8 Kaba-dik-hisar	+	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	2
9 Aşiran	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	11
10 Acemaşiran	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12
11 Dik-acemaşiran	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	1
12 Irak	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	3
13 Geveşt	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	11
14 Dik-geveşt	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	2
15 Rast	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12
16 Nim-zirgüle	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	8
17 Zirgüle	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	10
18 Dik-zirgüle	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	2
19 Dügâh	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12
20 Kürdi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12
21 Dik-kürdi	-	+	-	+	+	+	-	+	-	+	-	+	7
22 Segâh	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	3
23 Puselik	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	11
24 Dik-puselik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
	18	18	13	13	13	15	15	15	15	14	14	14	

Tablo 1’de, alt satırdaki rakamlar on iki makamın yirmi dört tane perde üzerine göçürülebilme oranlarıdır. Fakat bu durum günümüzde ihtiyaçlardan, özellikle kanun sazında bu gibi aralıklara ek mandal çakılarak ortadan kaldırıldığı görülmektedir.

“Kendi yerinden başka bir perde üzerine göçürülen makam dizisinin başına, göçürülen perdenin adı getirilir. Örneğin; Yegâhta rast dizisi, neva da hicaz dizisi gibi” (Çelikkol, 1994: 1).

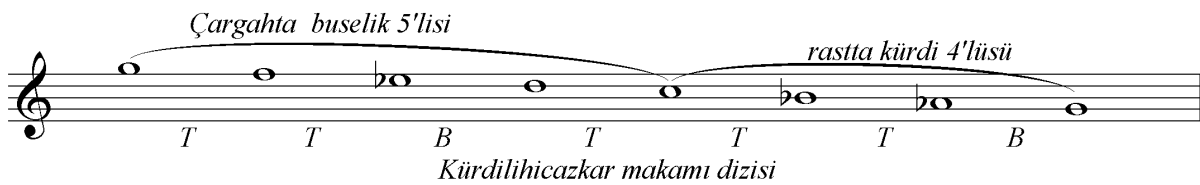
Şekil 5. Yerinde rast makamı dizisi

Şekil 6. Yegâh perdesine göçürülmüş (transpoze olmuş) rast makamı dizisi

Görüldüğü gibi iki dizi arasında fark vardır. Bu olay farklı perdeler üzerine göçürülürse fark daha da büyüyebilir de azalabilir de. Bu gibi eserler resmi olmayan yaprak notalarda bulunmaktadır. Türk müziğinde eserler makamın gerektirdiği perdeler üzerine yazılır, asla bir besteci eseri ilk olarak göçüreceği (transpoze) edeceği perde üzerine yazmaz. İcracının sesine ya da çalacağı yere göre eser başka perdelerle aktarılır.

Söz Müziğinde Transpoze(Göçürme):

Şekil 7. Yerinde kürdilihicazkâr makamı dizisi

Rep.no:8599

Yasari Asım Arsoy

Usulü: Sofyan

Kürdilihiczkar şarkı
(Ömrümce o saf aşkı kalbimde yaşatsam)

Öm rüm ce o saf Aş kı nı kal bim
de ya şat sam

Şekil 8. Yerinden yazılmış kürdilihiczkar şarkı

T T B T T T B

Yegahta kürdilihiczkar makamı dizisi

Şekil 9. Yegâhta kürdilihiczkar makamı dizisi

Kürdilihiczkar şarkı
(Ömrümce o saf aşkı kalbimde yaşatsam)

Yasari Asım Arsoy

Usulü : Sofyan

Öm rüm ce o saf Aş kı nı ka l bim
de ya şat sam

Şekil 10. Yegâh üzerine göçürülmüş (transpoze olmuş) kürdilihiczkar şarkı

Yukarıdaki ilk örnek eserin orijinal halidir ve yerinden yazılmıştır. İkinci eser ise re yegâh perdesi üzerine yazılmıştır.

İlk eserde yerinden (sol/rast) üzerinden yazılan kürdilihiczkar eser, hem çok dik hem de üç tane değiştirici işreti olan bir şarkıdır. İkinci (re/yegâh) üzerine yazılan eserde ise, hem tizdeki eserin daha rahat okunması, hem de değiştirici işaretlerindeki azalma durumundan, hem ses için hem de saz için icrası daha kolaydır.

Saz Müziğinde Transpoze (Göçürme):

Şekil 11.Yerinde Nişaburek makamı dizisinin 1. Ve 2. Şekli

Şekil 12. Nişaburek saz semaisi Cinuçen Tanrıkorur (Bahar müjdesi gözlerin), teslim kısmı (Yerinden, la/düga)

Şekil 13. Sol(rast) üzerine göçürülmüş Nişaburek Makamı Dizisinin 1. Ve 2. Şekli

Şekil 14. Nişaburek saz semaisi Cinuçen Tanrıkorur (Bahar müjdesi gözlerin), teslim kısmı (sol) rast perdesi üzerine göçürülmüş(transpoze) olmuş hali.

Türk Müziğinde herhangi bir perde üzerine göçürülmüş makamlar bir grup oluşturmuşlardır. Bunlar çargâh, buselik, kürdi, zirgüleli hicaz, nev' eser ve segâh. Aslında bunlar bir başka perde üzerine göçürülmüşlerdir. Başlı başına bir makam değillerdir. Bu konuda Özkan, "bazı makamlar esas kendi dizilerine sadık kalmayıp, bazen çeşni bazen de seyir bakımından değişiklikler gösterip, ayrı bir hususiyet kazanmışlardır. Bu bakımdan şed kelimesi transpozition'un tam karşılığı değildir" demiştir. (Özkan, 1994: 191).

Türk Müziğinin transpoze'ye en elverişli sazı ney dir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi bu ses aralıkları durumu yerinden başlayıp yedi sese kadar devam etmektedir. Çoğu sazımız transpozeye elverişli olmazken, ney sazı değişik akortlardaki çeşitleri ile durumu kolaylaştırmıştır.

Tablo 2. Ney Adları ve Ses Aralıkları (Kaçar, 2009: 19).

Ney Adı/Akordun Adı	Ses Aralığı
Bolahenk	Yerinden
Bolahenk Mabeyni	Yarım Sesten
Süprüde (Ahteri)	1 Sesten
Müstahsen	1.5 Sesten
Müstahsen Mabeyni	2 Sesten
Kız Neyi	4 Sesten
Kız Neyi Mabeyni	4,5 Sesten
Mansur	5 Sesten
Mansur Mabeyni	5,5 Sesten
Şah	6 Sesten
Davut	6,5 Sesten
Davut Mabeyni	7 sestem

3.Sonuç

Görüldüğü gibi farklı biçimlerde de olsa transpoze hem Türk Müziğinde hem de Batı Müziğinde vardır. Nadiren saz Müziğinde, ağırlıklı olarak da söz Müziğinde karşımıza çıkmaktadır. Eserin yazıldığı yer ya da ton icracıyı zorluyorsa (çok dik ya da çok pest durumlarda) hem Türk Müziğinde hem de Batı Müziğinde eserin tonunu ya da perdesini değiştirmek icracı açısından daha iyi olacaktır. Transpoze şed (göçürme) ile eserler hem sazlar hem de icracılar tarafından daha rahat bir şekilde gerçekleştirilecektir. Batı Müziğinde transpoze, ton değiştirerek ya da farklı anahtarlar kullanılarak yapılabilirken; Türk Müziğinde yalnızca başka bir perde üzerine makamın yapısını bozmadan aktarmak vardır. Buna bazı müzisyenler yerinden, bir sestem, dört sestem vs. gibi adlandırmalar da yapmışlardır. Türk Müziğinde başka perde üzerine aktarılan makamlar başka bir makammış gibi bir grup oluşturmaktadırlar. Akort açısından değişik türlerdeki çeşitleriyle ney sazı Türk Müziğinin transpoze'de en rahat sazıdır denilebilir. Son zamanlarda buna kanun sazı da bazı perdelere eklenen mandallar sayesinde ortak olmuştur. Türk Müziğinde şed/göçürme (transpoze) vardır. İcra zorlukları gibi birtakım sebeplerle herhangi bir makamı başka perdelere aktarmak ve onu icra etmek, kendi dizilerine sadık kalmayıp, bazen çeşni bazen de seyir bakımından değişiklikler göstermediği taktirde başka bir makam anlamına gelmemelidir.

4.Kaynakça

- 1 Aktüze, İ. (2004). Müziği Anlamak, *Ansiklopedik Müzik Sözlüğü*, II. Baskı, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- 2 Harmancı, A. B. İ. (2013). *Şed makam mı şed icra mı?* Rast Müzikoloji Dergisi, Cilt 1, Sayı 1.
- 3 Karadeniz, M. E. (1965). *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara: Kültür Yayınları.
- 4 Karaduman, H. (2007). *Kanun Metodu*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağ. Ltd. Şti.
- 5 Özkan, İ. H. (1994). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- 6 Öztuna, Y. (1990). *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, II. Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 7 Say, A. (1985). *Müzik Ansiklopedisi*, IV.Cilt, Ankara: Başkent Yayınevi.
- 8 Yahya Kaçar, G. (2009). "Türk Musikisi Rehberi", Ankara: Maya Akademi.
- 9 Zeren, A. (1967). Göçürme, *Musiki Mecmuası*, sayı: 228, yıl:19.